

HZ. ALİ VE YAZ KIŞ YAPRAĞINI DÖKMEYEN KUTLU AĞAÇ

Nazife ÖZDEMİR¹

ÖZET

Eski Türk inanç sistemi içerisinde önemli bir yer işgal eden ve Gök Tanrı'yı sembolize eden kutlu ağacın özellikleri arasında yaz kış yeşil kalması, yani, yaprağını hiçbir mevsimde dökmemesi de yer almaktadır. Kutlu ağacın yaz kış yaprağını dökmemesi, onun Gök Tanrı'nın sonsuzluğunu simgelemesini sağlamıştır. Türk toplulukları, kutlu ağacın her zaman yeşil kalmasını nedenlerini çeşitli efsanelerle izah etmeye çalışmışlardır. İslamlaşma sonrasında da yaz kış yaprağını dökmeyen kutlu ağaç inancını devam ettiren batı Türklüğü, ağacın kutsallığını, yeni dinin, yani, İslam'ın temel motifleriyle de izah etmeye, bu kutsallığı yeni din bağlamında meşru bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Bu yazıda, Türkiye Türklerinin, özellikle de Türkmen Alevilerin, yaz kış yaprağını dökmeyen kutlu ağacı Hz. Ali kültü ile birleştirilmesi üzerinde, yaz kış yemyeşil kalma özelliği bağlamında durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Dini, İslam, Alevilik, Kutsal Ağaç, Hz. Ali

HZ. ALİ AND TREE NEVER DROPS LEAVES

ABSTRACT

The old Turkish system has come up with very important believes, to symbolise our Lord above our Holly tree. Know matter what season we are in, Summer or Winte rour Holly tree leaves will never fall down and will always stay green. This shows that our Lord is always beside us and our Holly tree is endless. Our Turkish people believe that our Holly tree is always going to stay green, to prove this they have wrote many stories. When the Turkish people choose the Islamic religion they still believed in the Holly tree stories. Turkish religions changed many symbols about our Holly tree, new religions appired at the same time, Western Turkish people tried to put a new place for our Holly tree in the Islamic religion. This writing is explaining Turkish people, expecially Tuekish Alevies and there believes in the Holly tree, and know matter what season we are in Summer or Winter that our Holly tree is always going to stay green and never fall down. These believers has come up with Hz Alı culture. These stories are very important for Hz Alı and our Turkish Islamic believers, expecially for Turkish Alevies.

Key Words: Old Turkish Religion, Islam, Alevism, Holly Tree, Ali

¹ Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Halk Bilimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Eski Türk inanç sisteminin en önemli unsurlarından olan ve İslam'a girişle birlikte yeni dinin kutsallarıyla donatılarak kutsallığı sürdürülmeye çalışılan kutlu ağaçların (çam, akçam, sedir, vd.) yaz kış yeşil kalışıyla ilgili çeşitli inanış ve yorumlar mevcuttur. Eski Türk inancında, Gök Tanrı'yı sembolize eden kutlu ağaçların yaz kış yapraklarını dökmemesi, Gök Tanrı'nın sonsuzluk vasfıyla ilişkilendirilmiştir. Kutlu ağaçların yaz kış yeşil kalmalarıyla ilgili diğer bir inanış ya da yorumu, A. N. Anohin'in derlediği bir yaratılış mitinde görebilmekteyiz. Alevi Türkmenlerde, kutlu ağaçlar Hz. Ali kültüyle birleştirilmiş ve yaz kış yeşil kalmaları da Hz. Ali'nin yeşil eliyle ilişkilendirilmiştir. Gök Tanrı inancında Tanrı'nın sonsuzluk vasfıyla izah edilen yaz kış yeşil kalma olgusu, İslami dönemde Alevi Türkmenler arasında Hz. Ali kültü ve onun yeşil eliyle izah edilmiştir. Bu yazı, Müslüman Türklerin ağacın kutsallığına dair inançlarıyla bu kutlu ağaçların yaz kış yapraklarını dökmemesiyle ilgili inanış ve yorumlarını güncelleyerek sürdürme çabalarını, özellikle de Türkiye'de yaşayan Alevi Türkmenleri göz önünde tutularak ortaya koymaya çalışacaktır.

Kutsal ağaç, Gök Tanrı inancının temel direğini oluşturmaktadır. Kutlu ağaç, Gök Tanrı'yı temsil etmektedir ve Tanrı kutunun kaynağıdır. Onun kutlu ağaç mertebesine çıkmasını sağlayan şey, Gök Tanrı'nın sıfatlarını simgeleyen özellikler taşımasıdır. Ağaç kültü üzerine çok önemli bir çalışma hazırlayan Dr. Pervin Ergun'un aktardığı bilgilerden özetleyerek, kutlu ağaç ile Gök Tanrı arasındaki ilişki hakkında şunları söyleyebiliriz (Ergun, 2004: 346-374):

Kutlu ağaç, Tanrı'nın teklifiğini, birliğini temsil etmektedir. Eski Türk inanç sistemi, birlik ya da teklik üzerine kurulmuştur. Bir ve eşsiz olan Gök Tanrı; yaratan, koruyan, ödüllendiren, her şeye gücü yeten sıfatlarıyla her şeyin üzerindedir. Kutlu ağaç da teklifiyle Gök Tanrı'nın bu sıfatlarını sembolize etmektedir. Kutsal ağaç, kendisine sığınılan Gök Tanrı'yı temsil etmektedir. Türk inancındaki kutsal ağacın geniş ve koyu gölgeli olması gerekmektedir. Gök Tanrı, sığınılan ve zorda kalanlara yardım eden yücelerin yücesi varlıktır. Gök Tanrı'yı temsil eden kutsal ağaç da tıpkı Gök Tanrı gibi, sığınılan ve gölgesine sığınanları koruyan tanrısal bir varlıktır. Gök Tanrı, uluların ulusudur ve her şeyin sahibidir. Kutlu ağaç da diğer bütün ağaçlardan daha büyük, daha heybetli, daha gösterişli, daha uzundur. O, bütün ağaçları bünyesinde barındırır. Eski Türk inanç sisteminin Gök Tanrısı, yaratılmamıştır. Doğmamış ve doğurmamıştır. Gök Tanrı'yı simgeleyen kutlu ağaç da tıpkı Gök Tanrı gibi doğurmamış, yani, meyvsesiz olmalıdır. Kutlu ağaçlardan çam, çınar, kayın, kavak, ardıç meyvsesizdir. Gök Tanrı için başlangıç olmadığı gibi son da yoktur. Bu nedenle Gök Tanrı'yı temsil eden varlık da tıpkı Gök Tanrı gibi sonsuz olmalıdır. Yaz kış yaprağını dökmeyen ağaç, bu özelliğiyle, Gök Tanrı'nın sonsuzluğunu ya da ebediliğini simgelemektedir. Kutlu ağaç, tıpkı Gök Tanrı gibi, ölenlerin ruhlarını cennete ya da cehenneme gönderme kudretine sahiptir.²

Yaz kış yaprağını dökmeyen ve bu özelliğiyle Tanrı'nın sonsuzluğunu simgeleyen kutlu ağaç, Türkler İslam dinini benimsedikten sonra da kutsallığını sürdürmüştür. Müslümanlaşan Türk

2 Kutlu ağaçların özellikleri hakkında ayrıca bk. (Ergun 2002)

grupları, özellikle de Oğuzlar, İslam öncesi döneme ait olan bu kutsalı, İslam'ın temel bazı simge ve motifleriyle harmanlayarak meşru bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Metin Ergun'un da çok başarılı bir şekilde dikkat çektiği üzere, başı Tanrı katına ulaşan, kökleri Eski Türk inancının şeytanı Erlik'in ülkesine inen kutlu ağacın kutsallığını, yeni dinin, yani, İslam'ın temel simge ve motifleriyle bezeyerek sürdürme çabasının en güzel örneğine "Dede Korkut Kitabı"nda rastlanmaktadır. Kitapta ağaç kültürünün en anlamlı bir şekilde karşımıza çıktığı boy, "Salur Kazanuñ İvi Yağmalandığı Boy"dur. Boyda, kâfirler Salur Kazan'ın oğlu Uruz'u asmak için götürürlerken Uruz, asılacağı ağaçla şöyleşir. Uruz'un ağaca hitabı şu şekildedir:

"Ağaç ağaç dir isem saña erilenme ağaç,
 Mekke ile Medinenüñ kapusu ağaç,
 Musa Kelimüñ asası ağaç
 Böyük böyük sularuñ köprüsi ağaç
 Kara kara deñizlerüñ gimisi ağaç
 Şâh-ı Merdân Alinüñ Düldülinüñ eyeri ağaç
 Zülfikârüñ kınıyile kabzası ağaç
 Şah Hasan ile Hüseynüñ bişigi ağaç..." (Ergin, 1997: 108-109)

Metin Ergun, bu soylama ve bu soylamanın ağaç kültü inancının İslamî düzlemde, özellikle de Hz. Ali, Zülfikar, Şah Hasan ile Hüseyin isimleri etrafında ne şekilde meşrulaştırıldığı konularında şunları söylemektedir:

"Bu soylamanın buraya kadar olan kısmı, Gök Tanrı inancıyla İslamî inancın çatışmasından ibarettir. Oğuzlar bu dönemde inanç olarak tamamen Müslüman olmuşlardı. Fakat kültürel olarak hâlâ daha şamanizmle karışmış Gök Tanrı inancındaydılar. Uruz, daha ağacın yanına gelir gelmez "Mere kâfir aman, Tanrının birliğine yokdur güman" diyerek inanç ve kültüründeki bu çatışmayı ortaya koyar. Uruz'un kültürünün kodlarında ağacın yeryüzünde Tanrı'nın sembolü olduğu kayıtlıdır. Kültürel hafızası onu bu sembole götürmüştür. Fakat o, artık "Lâ ilâhe illallah" inancındadır. Bu yüzden "Tanrının birliğine yokdur güman" ile söze başlamaktadır. Sonra kültürel kodları onu Gök Tanrı'nın yeryüzündeki sembolüyle İslamî mübareklerini birleştirmeye zorlamıştır. Hemen daha bu "zorlama"nın başındaki "ağaç ağaç dir isem saña erilenme ağaç" sözleriyle tarihî arka plandaki inancıyla hesaplaşmaktadır. Ben seni Tanrı'ya ulaşma vasıtası olarak görmekteydim. Sen benim için Cennet'e gidilen yoldun. Üstelik inancına göre senin adını bile söyleyemedim. Çünkü sen benim için alelade bir şey değil, mübarek, kutlu bir şeydin. Bu yüzden sana "ağaç dersem erilenme" düşüncesine gelmektedir. Sonra da belirttiğimiz gibi hafızasındaki bu "kutsal" ile haldeki inancının mübareklerinin bağlantısını kurmaktadır. Yani kültürel hafızası yüzünden onu tam olarak terk edemiyor. Ve bunu "Mekke ile Medine'nin kapusunun, Musa kelimin asasının, Şah-ı Merdan Alinüñ düldülinün eyerinin, zülfikaruñ kınının, Şah Hasan ile Hüseynüñ bişiginin" ağaç olmasıyla delillendirmektedir." (Ergun 2002: 142)

“Dede Korkut Kitabı”ndan alınan bu örnekle Metin Ergun’un örnek üzerindeki yorumları da göstermektedir ki, Müslümanlaşan Türkler, ağaç kültü inancını yeni dinin kutsallarıyla donatarak meşru bir zeminde yaşatmaya çalışmışlardır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, eski Türk inanç sisteminde kutlu olarak görülen ağaçların yaz kış yapraklarını dökmemeleri, bu ağaçların Tanrı’nın sonsuzluğunu temsil etmeleriyle izah edilmiştir. Yani, kutlu ağaçlar, diğer özelliklerinin yanı sıra, yaz kış yapraklarını dökmemektedir ve bu da Tanrı’nın sonsuzluğunu simgelemektedir. Güney Sibiryâ bölgesinde yaşayan Türk toplulukları arasından derlenen kimi yaratılış mitlerinde, kutsal çam, sedir, ladin ve ardıç gibi ağaçların neden hem yazın hem kışın yemyeşil kaldıkları izah edilmeye çalışılmıştır. Bu yaratılış mitlerinden birisi, A. V. Anohin tarafından Altay Türkleri arasından derlenip yayımlanmıştır. Yaratılış mitinde çam, sedir, ladin ve ardıç gibi kutlu ağaçların neden hem yazın hem kışın yemyeşil kaldıkları, yapraklarını dökmedikleri hakkında şunlar söylenmiştir:

“Ülgen insan vücudunu yarattıktan sonra yüce tanrı olan ‘Kuday’a yarattıkları için can istemeye kuzgunu göndermiş. Kuzgun da gökyüzüne uçup gitmiş. Kuday kuzguna Ülgen’in istediği canları vermiş. Kuzgun onları gagasıyla sıkıca tutup geri yola koyulmuş. Yol uzunmuş, kuzgun da acıkmış. Kuzgun yeryüzünde uçarken bir deve leşi görmüş. Açlık onu leşe doğru çekmekteymiş, ama o dayanmış ve leşin yanından geçerek yoluna devam etmiş. Neredeyse açlığını unuttuyormuş, ama birden bir at leşi ile karşılaşmış. Açlık daha da kuvvetli hissettiriyormuş kendini. Lakin kuzgun bu leşi de geçmiş, ancak gücünün azalmaya başladığını fark etmiş. Kuzgun, yorgun kanatlarını gererek uçmaya devam etmiş ve üçüncü leşle karşılaşmış. Yerde yatan bir inek leşinin mavi gözleri kuzgunu öylece cezbedip kendine çekmekteymiş ki, işte o an kuzgun kendini tutamamış ve sevinçten ‘Ah! Ne güzel gözler!’ diye bağırmaya başlamış. Gagasındaki canlar düşmüş ve çamlar, sedirler, akçamlar, ladin ağaçları, ardıç gibi iğne yapraklılar ormanının üstünde dağılmış. Bundan dolayı bu ağaçlar kışın da yazın da yeşerir olmuş...” (Anohin, 2006: 20)

Anohin’in aktardığı metinde de, Türkler tarafından kutsal ağaçlar kategorisine dahil edilen çam, sedir, ladin gibi ağaçların yaz kış yaprağını dökmemesi doğrudan Tanrı ile ilişkilendirilmiştir. Kuday’ın Ülgen tarafından yaratılan ilk insanlar için gönderdiği canlar, karganın gagası arasından düşmüş ve bugün de kutsal kabul edilen ağaçların üzerine saçılarak onların her daim yemyeşil kalmalarına sebep olmuştur.

Ağaç, Alevi Türkmenler arasında kutsallığını, Dede Korkut Kitabı’nda anlatılan güncelleme ve meşrulaştırma çabalarına benzer bir şekilde İslami motifleri de içine alarak bugün de sürdürmektedir. Bilindiği üzere, Alevi Türkmenlerin İslam anlayışında Allah ve Hz. Muhammet’le birlikte “Allah’ın Aslanı” olarak nitelendirilen Hz. Ali’nin de çok önemli bir yeri vardır. Alevi Türkmenler, kutsal ağaç inancını, kült düzeyine çıkardıkları Hz. Ali ile birleştirmişler ve kutsal kabul ettikleri ağaçların (çam, vb.) yaz kış yemyeşil kalışını, Hz. Ali ile açıklamaya çalışmışlardır. Alevi Türkmenlerde ağaç kutsaldır ve Tanrı’nın emanetidir. Bu kutsal emanete sonuna kadar sahip çıkan Alevi Türkmenler, kutsal olarak kabul ettikleri ağaçların yaz kış yapraklarını dökmeyen yeşil kalmalarının en önemli nedeni olarak Hz.

Ali'nin yeşil benli elini göstermektedirler. "Allah'ın Aslanı" Hz. Ali, kutsal ağaçlara dokunmuş ve ağaçlar bu nedenle yemyeşil kalmıştır. Bu inancın uzantılarını Hacı Bektaş Veli'de de görmek mümkündür. Hacı Bektaş'ın elinde Hz. Ali'nin emaneti olan yeşil ben vardır ve bu yeşil ben kutlu ağaçlara da hayat vermektedir.

Yaz kış yaprağını dökmeyen kutlu ağaç ile Hz. Ali arasındaki ilişkiye dair inancın bir yansımasını, Çorum ili merkezine bağlı Üçköy Köyü'ndeki "Ali Kayasının Çam"la ilgili inanış ve rivayetlerde görmek mümkündür. Köyde, ağacın yaz kış yemyeşil kalması Hz. Ali'nin yeşil benli eline bağlanmaktadır. Köyde yaşayan Gülbeyaz Yanardağ'dan 2004 yazında yapılan bir görüşme sırasında "Ali Kayasının Çam"la ilgili şu bilgiler tespit edilmiştir:

"Hiçbir kozalağını, çubuğunu vermez. Buradan bir çubuk götürüldüğünde o çubuk ateş olup yanıyor. Gece yarısı da olsa o çubuğu geri getirip bırakıyorlar. Bir çubuğunu, bir kosağını vermez, ateş olup yanıyor. Çamın yanında bir hamile kadın elini beline koysun veya herhangi bir yerine elini değsin hemen nişan bırakıyor. Buradan geçerken itikat etmediği zaman, hamile olduğu zaman elini neresine koysa oradan bir belirti, nişan veriyor. Ali Kayası'nın üzerinde izler vardır. Hz. Ali'nin Düldül'ü bastığı yeri iz etmiş. Biz, o izi gelir öperiz, ziyaret ederiz. Hz. Ali, kürekle taşı yukarıdan atmış. Kürek izi görülüyor. Biz orada dilek için taş çiftleriz. Dilek dileriz. Dileğimiz kabul olduğu zaman mum yakarız veya tavuk keseriz. Ya da kurban keseriz. Milcan, Hz. Ali'ye kuyu kazmış. Hz. Ali Düldül'üyle bu yoldan gidermiş. Milcan, bu yolda Hz. Ali'ye kuyu kazayım, içine düşüp ölsün diyor. Milcan, kuyuyu çok derin kazıyor. Hz. Ali'nin geleceği saatleri bilirmiş. Kuyuyu kazması bitince eğilip kuyuya bakıyor yeteri kadar derin olmuş mu diye. Bakarken tepesinin üstüne düşüyor, dışarı çıkamıyor. Hz. Ali, nerede var, nerede yok yetişiyor, Düldül'ü ile kuyunun etrafında dolaşiyor. "Ya Milcan!" diyor. "Az kazsan, uz kazsan da çıkacağın kadar kazsan ne var!" diyor. "Kuyu kazdın bana, derin kazdın sana!" diyor. Bize göre Hz. Ali hala yaşıyor. Ali Kayası'nın oradaki çamın sırtındaki ur var ya ... Palabıyık Köyü'nden bir kız hamileydi, oraya kurban getirdi. Doğurduğu çocuğun sırtında aynı o ur var. Sarkoğlan Köyü'nden birisi, boyunduruk derlerdi evvel, boyunduruk yaparım diye oradan bir çam dalı almış götürüyormuş. Kaya dibine kadar dalı götürünce asılmış çam gelmemiş. Bir daha götürmemiş. Geri dönüp dalı bırakmış da öyle gitmiş evine."

SONUÇ

Yukarıdaki tespitlerden de anlaşılacağı üzere, eski Türk inanç sisteminde önemli bir yer işgal eden ağaç kültü, İslamlaşma sonrasında da önemini sürdürmüştür. İslamlaşan Türkler, İslam öncesine ait inanış unsurlarını yeni dinin, yani, İslam'ın temel motifleriyle de bezemişler ve bu inançlarını meşru bir zemine oturarak sürdürmüşlerdir. Yaz kış yapraklarını dökmeyen kutsal ağaç, Tanrı'nın sonsuzluğunu sembolize etmiştir. Anohin'in aktardığı yaratılış mitinde çam, sedir gibi kutsal görülen ağaçların neden yaz kış yapraklarını dökmedikleri, Kuday'ın insanlar için gönderdiği canların orman üzerine serpilmesi ile izah edilirken Alevi Türkmenlerde bu durum Hz. Ali kültü ve Hz. Ali'nin yeşil benli eliyle izah edilmiştir. Görüleceği üzere, kutsal ağaç, Gök Tanrı inancında da İslam inancında da Türkler açısından büyük önem arz etmiştir ve Türkler, bu kutsallığı yeni dinin temel motifleriyle birleştirerek

meşru bir zemine oturtmuşlardır. Bu meşru zemine oturtma çabalarının en eski örneğini yazılı kültür ortamı bağlamında Dede Korkut Kitabı ortaya koymuştur. Alevi Türkmenler de ağaç kültü inancını, inanç sistemlerinin en önemli kültlerinden Hz. Ali ile birleştirerek meşru bir zeminde günümüze kadar sürdürmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- ANOHİN, A. V., (2006), **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, (çev. Zekeriya Karadavut ve Jannet Meyermenova), Konya: Kömen Yayınları.
- ERGİN, Muharrem, (1997), **Dede Korkut Kitabı-I (Giriş-Metin-Faksimile)**, 4. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, Metin, (2002), “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikâyelerindeki Yansımaları”, İslamiyet Öncesi Türk Destanları, (hzl. Saim Sakaoglu-Ali Duymaz), İstanbul: Ötüken Neşriyat
- ERGUN, Pervin, (2004), **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

“Ali Kayasının Çam”la İlgili Bazı Fotoğraflar:

